

Íme a legkonvencionálisabb szituációban így lép elő a költő a közösség szószólójává.

Győry Dezső kötete dokumentum. Hitelenségét a költő lirájának őszintesége, humanizmusa, az alkotó ember jövőbe vetett bizalma, a békéért és a népek ba-

rátágaért oly természetesen szóló hangja garantálja. Itt az ideje, hogy újra — immár hányadszor? — véglegesen felfedezzük.

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.)

LAVRITY ENDRE

József Attila Makón

Makó legfontosabb irodalmi hagyománya, hogy ápolja annak a néhány esztendőnek emlékét, amikor József Attila ott diákoskodott. Gyermekekoromban még frissen élt az emlék. Amikor nagyapámmal elmentünk a „villanytelep” mellett, sosem felejtett el figyelmeztetni, itt élt az a bizonyos Kesztnér Zoltán, aki a költőt istápolta. Ő vitt el az internátusba is, ami akkor Népi-Kollegium volt, s én megilletődött tisztelettel néztem körül, hátha a falak, az udvaron a tekepálya, vagy a kis tömjénillatú kápolna a sarkon még emlékezik nagyra nőtt fiára. Hanem elmennek az öregek az élet rendje szerint, és könyörtelen végzi az emlékezetben pusztító munkáját az idő. Kell a leírt emlékezés, hogy a megőrzésre méltót megmentse a múltból a jövőndőnek. S ezzel Saitos Gyula könyvéről már elmondtuk a legfontosabbat. Nem irodalomtörténet, új adatokat nem közöl, s — szerencsére — műelemzésre sem tesz kísérletet, mintha éreznék, hogy újságírói szokványmondatai, amelyek természetesen szokványos gondolatokat fejeznek ki, nem illenek össze a versanyaggal. A szerző leírja emlékeit József Attila makói éveiről és néhány emberről a költő környezetében. A kortárs joga ez, talán kötelessége is. Hátha ez a könyv, mint jó nagyapához illik, elvezeti majd a Makón növekvő fiatalokat a villanytelepre, az internátusba, a költő életének nyomába s idővel és ezen az úton a versekhez is, a Makón írottakhoz s az életmű egészéhez. Tehát csak emlékezés, semmi több. Ha bíráljuk, ebből kell kiindulnunk. Számon kérhetnénk rajta néhány — a hasonló irodalomban már megszokott — elfogultságot, de minek? Semmit sem változtat a lényegen, hogy a kisdíák tényleg rongyos volt-e, az sem biztos,

hogy Makai csupa szándékos rosszindulatból küldte őt Makóra. Az meg egyenesen mulatságos, hogy a szerző saját testvéreinek visszaemlékezéséről egy szót sem ejt. Jótestvéri előzékenység, vagy némi tapintatos kétely az adatok iránt? Nem fontos. A maga választotta keretben az emlékező Saitos általában korrekt, s kérdésföltévese, hogy mit adott Makó, a kis vidéki város a 18 éves fiúnak, az is elfogadható. Arról pedig nem tehet, hogy ő az emlékező, a kortárs, belülről ítél és nem felülről. Hanem az utódnak ez már kevés, és a beszűkült emlékezés mellé tanúnak idézi a verseket, akár azt is, amit Saitos szemléltet könyvében (Elköszönő szelíd szavak). S a versek tanulsága más, bonyolultabb és szomorúbb, és ezt a valóságot nem értették a jó makóiak, s ma sem érti még Saitos Gyula. A költő igen. Ő már tizennyolc évesen is értette: „Már elhagyom tizennyolc éveimet, már elhagyom e kis vidéki várost”. „Új és paraszti fütyként indulok.” Makó csak megállóhely, erőgyűjtés, pihenés is talán, de nem előrehaladás. „Van itt még néhány jó idős komám, ölelő, csendje néhány öreg háznak.” — ennyit kapott tehát a költő, maga mondja és Saitos idézi. Hanem most már „Menni kell.” És hogy megértsük, mi ez a „kell”, ahhoz bizony Saitos Gyula nem sok támpontot ad.

Próbáljuk csak meg, képzeljük magunkat a kamaszfiú helyébe a kisvárosi internátusban. A diáktársak között nagyon nehéz lehetett a helyzete, efelől Saitos se hagy kétségeket. A tanárok nagyobbik fele vaskalapos, nacionalista és valljuk meg őszintén — fafejű. A butább és éretlenebb diáktársak gúnyolódása és a tanárok kincstári-hivatalos, kicsinyes és felületes gyámkodása elől kétfelé menekül-

hetett. A szerelemhez, vagy az idősebbek értelmesebb világába, szabadabb szellemű, szélesebb látókörű felnőttek közé, azok közé a tanárokból, szabadfoglalkozású értelmiségiekből álló kocsmai-kávéházi alakok közé, akik csodabogarak voltak a kisvárosi szemekben, mert kitértek a kisvárosi „szolid, jó emberek” megszokott életcellájából, és másik cellát választottak maguknak. Érzelmi viszontagságait, szerelemkereső társtalanságát jól ismerjük, erről a néhány idős komáról pedig meleg és főként igaz portrét rajzol számunkra Saitos. Külön-külön mind-egyikről igazat. Csak a csoportképet örökíti meg hamisan. Ezek a sokfelől összeverődött vagy helyben született emberek ugyan mind makóiak voltak, de semmi képpen sem lehet őket Makóval, szellemi hatásukat Makó szellemi hatásával azonosítani. Ők a kivételek voltak, a különösök és érthetetlenek, nem a város szelleme, hanem ennek a szellemnek eltorzult ellenhatása. Amikor a város korán fekvő a hajnali keléshez, ők akkor kezdtek élni, vitatkozni, olvasni, vagy társas egyedülletükön töprengeni. Sosem voltak egy fázisban sem a várossal, sem a világgal. Planumokkal telt emberek, akik csak nagy ritkán jutottak el tervtől a kivitelezésig és talán sohasem a megvalósításig. Tele voltak politikai ambíciókkal, de nem ők csinálták a politikát. Rajongtak a művészetért, de hiányzott belőlük a művészi újjáteremtés képessége. Magasabb szellemi nívóra vágytak, de mindig és végzetesen önkörübben maradtak. Büszkéek voltak, ha vendégül látták Juhász Gyulát, vagy valamelyik nevesebb „fővárosi” piktort, hiszen ez emlékedést és öngazdálkodást jelentett számukra. Sok kis múlandó tálentumot gondoztak azon a címen, hogy „makói”, akikből legfeljebb hozzájuk hasonló csodabogár lett. S egyszer csak fatális véletlen történt, közéjük úztek egy igazi tehetséget. Nagy alkalom volt, s ők — a becsületes és jó emberek — becsületesen és jól is éltek vele. Ellátták mindennel, ami tőlük tellett. S itt a bökkenő. Hogy mennyi tellett tőlük. Száz tehetség közül kilencvenkilenc életre szóló tanítást kaphatott volna tőlük, csak az az egy, József Attila nem. Ez a nyurga kamasz kinőtte a Makón kapott ruhákat, mielőtt magára vette volna őket. Senki se tudhatta még akkor, hogy Makón van a század fia, hogy a szűk vidéki ég az univesum-má bővül egy évtized alatt a legegységesebb magyar költő feje fölött. Mit adhattak neki ezek a becsületes és jó em-

berek, akikből éppen az egyetemesség hiányzott?

Már többen fölfigyeltek arra, hogy a makói évek verstermése ellentmondásos. Ezek az ellentmondások ott gyökerezhetnek az emberekkel való kapcsolatok ellentmondásaiban. Nem az a nagyobb baj, hogy egyes tanárai szabványhazafias frázisos, kereszténymezeti versek írását várják el az önképzőkori költőtől. Erre ő úgy sem volt képes. Az a baj, hogy okos és becsületes idősebb barátai — mint költői műhelyének csúcspontját, mint költőletének bizonyítékát — mesterszonettet követelnek tőle. Nem az a baj, hogy a szolgálékek nem ismerik föl tehetségét hanem hogy a szabad szellemek megcenzúrázzák a verseit. Saitos Gyula is szereti, félti, támogatja, csak épp a legfontosabbat nem teheti meg, nem meri leközoelni a verseit. Nem meri, mert fél az iskolától, a várostól, nem képes szembeállni a kurzussal, annak a költőnek az érdekében, akinek a pusztá léte is a kurzussal való szembenállás. Nem Saitos Gyula tehet erről, nem is a többiek, és nem is a város. Ők mindannyian megtették, amit tehettek, talán egy kicsit többet is. Mindez kevés volt. A költőnek kiutat kellett keresnie, előbb sikertelen öngyilkosságok során, aztán pedig úgy, hogy tapasztalatokkal gazdagodva új és paraszti füttyként elhagyta azokat, akik szerették és akiket szeretett. Néki tovább kellett mennie, mert Makón, vagy Kelet-Európa bármelyik Makójában sohasem találhatott magára. Az elfecsérelt tehetségű, provincializmusból rokkant barátok talán azt hitték, hűtlen lett hozzájuk. Haragudtak is rá néhanap. Pedig inkább büszkéek lehettek volna arra, hogy elrontott életük adta — akarva-akaratlan — a legjobb tanácsot, a „menni kell” parancsát.

Saitos Gyula könyve nem oldotta meg a költő makói éveinek bonyolult problematikáját. S nem is kérjük ezt rajta számon. Ha itt-ott frázisos is, ha ismételteti is önmagát, mégis értékes olvasmány és jó emlékeztetőnek. Legfőbb érdeme pedig talán az, hogy alkalmat ad a továbbgondolásra. Reméljük, még sokan fognak töprengeni ezeken a makói éveken, s akkor feltétlenül a kezük ügyében kell hogy legyen Saitos Gyula könyve is.

BÁRDOS PÁL

Saitos Gyula: József Attila Makón. Magvető Könyvkiadó, 1964.